

УДК 330.113.6:631.1

Інституційне середовище формування соціального капіталу

Сухостваець А.І.

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки
Сумського національного аграрного університету

Статтю присвячено актуальним питанням визначення інституційного середовища формування соціального капіталу. Визначено основні фактори інституційного середовища, які впливають на формування соціального капіталу. Досліджено світовий досвід та процеси інституціоналізації. Окреслено основні напрями підвищення рівня соціального капіталу в аграрній сфері за рахунок використання зовнішніх та внутрішніх факторів.

Ключові слова: соціальний капітал, середовище, інституції, інституційне середовище, аграрна сфера.

Сухостваець А.И. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СРЕДА ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА

Статья посвящена актуальным вопросам определения институциональной среды формирования социального капитала. Определены основные факторы институциональной среды, которые влияют на формирование социального капитала. Исследован мировой опыт и процессы институционализации. Определены основные направления повышения уровня социального капитала в аграрной сфере за счет использования внешних и внутренних факторов.

Ключевые слова: социальный капитал, среда, институты, институциональная среда, аграрная сфера.

Sukhostavets A.I. INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FOR THE FORMATION OF SOCIAL CAPITAL

The article is devoted to the topical issues of determining the institutional environment for the formation of social capital. The main factors of the institutional environment that affect the formation of social capital were identified. The world experience and processes of institutionalization of entrepreneurial activity were investigated. The main directions for raising the level of social capital in the agrarian sector using external and internal factors were outlined.

Keywords: social capital, environment, institutions, institutional environment, agrarian sphere.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Підприємства, установи, організації не можуть існувати відокремлено від суспільства. Вони є наслідком діяльності цього суспільства та виконують певну соціально-економічну функцію із задоволення різноманітних потреб його членів. У процесі свого розвитку суспільство створює певні соціально-економічні, правові умови для зародження і розвитку підприємства, підприємницької діяльності, розвитку суспільства, соціуму тощо. Нині одним із ключових напрямів розвитку є також створення та розвиток соціального капіталу аграрної сфери. Встановлення сприятливого інституційного середовища сприяє розвитку важливих секторів економіки України, а проблеми сповільнюють темпи зростання, тому виникає необхідність визначення напрямів удосконалення інституційного середовища формування соціального капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями формування інституційного середовища та його ролі у формуванні соціального капіталу займалися такі вчені, як: Р. Нортон, В. Гесць, А. Гальчинський, С. Дзюбик, О. Ривак, А. Хоскінг, А. Бруно, Х. Брусевич та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вищезначені науковці вивчають окремі складові частини інституційного середовища, не виділяючи при цьому проблематику формування соціального капіталу, а саме приділяють увагу діяльності державних органів стосовно організації інституційного процесу та нормативно-правового забезпечення. Але недостатньо уваги приділено саме питанням забезпечення інституційного середовища формування соціального капіталу аграрної сфери.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розроблення засад формування інституційного середовища формування соціального капіталу в умовах стабілізації та адаптації до вимог глобалізації в економічних процесах. У зв'язку із цим питання щодо виокремлення та розмежування складників системи факторів та створення належних умов для ефективної діяльності інститутів формування соціального капіталу є актуальним та вимагає подальшого розгляду.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі інституційне середовище розглядається як

сукупність основоположних політичних, соціальних, юридичних та економічних правил, що визначають рамки людської поведінки й утворюють базис для виробництва, обміну і розподілу. В. Савченко стверджує, що інституційне середовище – це чіткий упорядкований набір інститутів, що визначають рамкові умови функціонування й розвитку економічних суб'єктів [1]. Інституційне середовище формування соціального капіталу охоплює сукупність інституцій (інституційне забезпечення), а також нормативно-правових актів, які регламентують її здійснення (нормативно-правове забезпечення). Воно має певні позитивні напрацювання і водночас характеризується певною недосконалістю.

Інституційне середовище має забезпечити відродження основних галузей економіки, передусім сільського господарства, шляхом реалізації природних і конкурентних переваг у цих важливих для країни галузях.

До інституційних чинників формування соціального капіталу належать політичні, правові та економічні правила гри, а також соціокультурні чинники [2]. У деяких публікаціях стосовно розвитку інститутів міститься думка стосовно того, що спонтанний процес формування інститутів ринкового середовища та неузгодженість взаємодії між ними стали основною причиною незадовільних результатів на початку становлення держави та зумовили складності в кризовий період розвитку України [3].

Тому побудова ефективного інституційного середовища виступає основою сталого розвитку країни. На рис. 1 наведено графічну модель інституційних чинників формування соціального капіталу аграрної сфери.

Основою формування соціального капіталу аграрної сфери є підприємництво. Так, С. Дзюбик та Ривак О. [4] приводять загальні умови розвитку підприємництва для країн з ринковою економікою: стабільність державної економічної і соціальної політики, яка є джерелом формування у підприємців та інвесторів упевненості в тому, що вони не стануть жертвами кон'юктурних політичних рішень або компаній; позитивна громадська думка – ставлення до підприємництва як до одного з престижних занять у суспільстві, терпимість до підприємницьких невдач; пільговий податковий режим, який забезпечує дійові стимули для відкриття нових підприємств і розширення наявних; наявність розвинутої інфраструктури підприємництва – інноваційних і впроваджуючих центрів, що фінансуються на

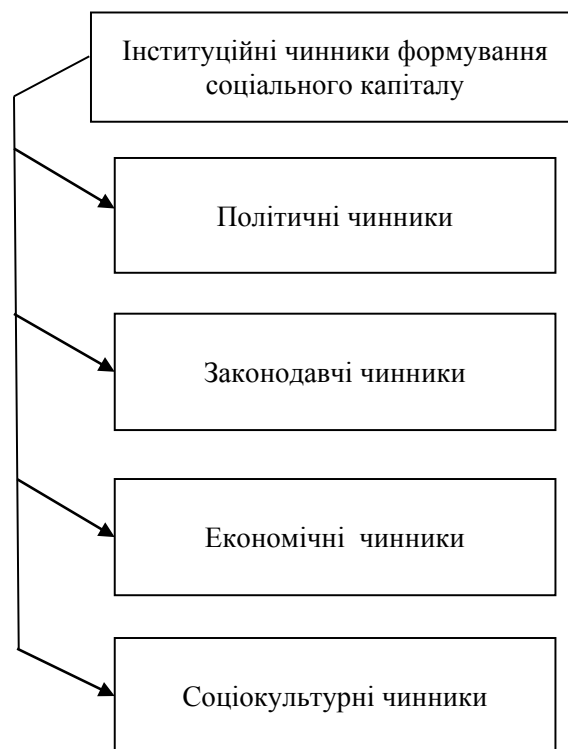

Рис. 1. Інституційні чинники формування соціального капіталу аграрної сфери

Джерело: власна розробка

пайових началах державою і приватним бізнесом, консультативних центрів і центрів із питань підготовки підприємців; ефективна система захисту інтелектуальної власності, дія якої охоплює не тільки винахідництво, а й усю продукцію, в тому числі нові ідеї, концепції і методи ділової активності; дебюрократизація процедури регулювання господарської діяльності з боку державних органів, зокрема скорочення форм звітності, полегшення правил реєстрації нових фірм тощо.

У найбільш загальному плані підприємницьке середовище, його основні характерні складники задаються економічною системою кожної держави. Так, англійські дослідники вважають, що система вільного підприємництва є економічною системою, яка характеризується наявністю у громадян права володіння капіталом і власністю, а також права займатися підприємництвом за обмеженого втручання держави [5]. Система вільного підприємництва стимулює діяльність підприємців, а також прагнення приватних власників до прибутків.

Найбільш повну характеристику підприємницького середовища подає англійський економіст А. Хоскінг, вважаючи його основними складниками не тільки економічну, а й полі-

тичну ситуацію, правове, соціально-культурне, технологічне, географічне, інституціональне та організаційно-технічне середовище [5].

У цілому підприємницьке середовище включає в себе економічну обстановку, політичну ситуацію, правове, соціально-культурне, технічне, фізичне та інституціональне середовище.

Зарубіжні вчені виділяють також інші фактори підприємницького середовища. Так, А. Бруно [6] побудував модель підприємницького середовища, яка базується на багатьох факторах підприємництва.

Варто зазначити, що під час дослідження підприємництва необхідно розмежовувати поняття підприємницького клімату і підприємницького середовища. Складники підприємницького середовища є пасивними до тих пір, поки не буде створений підприємницький клімат. Останній є більш активною і динамічною категорією, що означає сукупність конкретних параметрів підприємницького середовища, які регулюють, регламентують, визначають підприємницьку діяльність і з якими підприємець як суб'єкт господарювання вступає у взаємодію, розвивається сам і спонукає їх до саморозвитку.

Підприємницьке середовище характеризується суспільно-економічною ситуацією, що склалася у суспільстві. У це визначення включаються наявність підприємницького корпусу, стан правової бази підприємництва, ставлення суспільства до підприємництва, домінування економічних зв'язків ринкового типу, можливість залучення підприємницького капіталу, ступінь економічної свободи тощо. Останній фактор – економічна свобода суб'єктів господарювання – являє собою свободу господарської діяльності, торгівлі, землекористування, співробітництва та ін. Економічна свобода однаково важлива як для підприємця, так і для споживача, оскільки вона створює середовище для творчої діяльності особистості, сприяє реалізації підприємницької ініціативи.

На практиці економічна свобода означає право розпочинати або припиняти власну справу, купувати будь-які ресурси, використовувати будь-яку технологію, виробляти будь-яку продукцію і пропонувати її до продажу за будь-якою ціною, вкладати свої кошти на власний розсуд [7].

В Україні процес становлення вільного підприємництва розпочався разом із трансформацією економічної системи та початком процесу роздержавлення. Тимчасовий вакуум

економічної координації, якою характеризувався даний процес, негативно позначився на формуванні політичної й економічної ситуації в країні, загострив соціальні проблеми в суспільстві.

Формування адекватних ринкових економічних відносин було ускладнено структурною недосконалістю та диспропорційністю національної економіки, що сформувалася під впливом принципово інших важелів економічної координації та мотивації, серед яких – надмірно висока частка важкої промисловості, обмежене виробництво споживчих товарів, неефективна система збуту, нерозвинена галузь роздрібної торгівлі.

Значна недосконалість ринкового середовища у перехідний період проявлялася у нерозвиненості й викривленому характері грошової системи, дефіциті внутрішнього попиту, обмеженій мобільності ресурсів та слабкій фінансовій системі, нераціональності структури продуктивних сил, недосконалій законодавчій сфері. Криза фінансів мікрорівня, катастрофічне зрушення ємності внутрішнього ринку, надто високий податковий прес практично позбавили більшість підприємств здатності до ведення самостійних відтворювальних процесів. Частиною підприємств це спонукало до одержання «ренти» у вигляді пільг, преференцій чи послаблень у дотриманні нормативно-правових вимог. Це призвело до обтяження державної політики тиском приватних інтересів, що суттєво зменшило її дієвість та збалансованість. Інша частина підприємств перемістилася до «тіньової» економіки, перетворившись на політичних антагоністів держави.

Розвиток підприємництва в Україні гальмують також високі податки, корумпованість державних чиновників, недосконале і нестабільне законодавство, високі відсоткові ставки за кредит, низька платоспроможність населення та інші чинники. Все це створило істотні перешкоди для формування сприятливого підприємницького середовища.

У 1996 р. в рамках Проекту сприяння підприємству Міжнародна фінансова корпорація (МФК), член Групи Світового банку, розпочала щорічні дослідження малого та середнього підприємництва в Україні та аналіз регуляторного середовища для розвитку підприємств. Предметом дослідження стала низка факторів, що визначають умови для ведення бізнесу в Україні, а саме: доступ до зовнішнього фінансування, система оподаткування, державне регулювання зовнішньо-

торговельної діяльності, одержання дозволів, сертифікація, одержання ліцензій, реєстрація та проведення перевірок підприємств [8].

Згідно з опитуванням представників українських підприємств, протягом останніх трьох років основними перешкодами для розвитку бізнесу стали: оподаткування, нестабільність законодавства, недобросовісна конкуренція, нестача кваліфікованих працівників, політична нестабільність, корупція, регуляторне середовище, залучення додаткових фінансових ресурсів, підприємницький клімат на місцевому рівні, дії центральних органів влади, кримінальний тиск.

Проте варто зазначити, що, незважаючи на негативні тенденції, в Україні створено умови для формування сучасної системи інститутів підтримки підприємництва, що, своєю чергою, позитивно вплине на формування соціального капіталу.

Виходячи з характеристики підприємницького середовища, можна узагальнити ті фактори, що на нього впливають, як зовнішні, так і внутрішні. До зовнішніх можна віднести економічні, інституційні, політичні, правові, соціокультурні [9]. До внутрішніх – сукупність інфраструктурних інститутів, нематеріальні, відносно стійкі чинники, які є зовнішніми щодо окремих індивідів і які можуть впливати на їхню поведінку [10].

Вплив цих факторів призводить до постійної трансформації, що пов'язано з інституціональними змінами, зумовленими невідповідністю між наявними інститутами і новими умовами, що виникли, тому виникає необхідність у сучасних інституційних технологіях, які пов'язані з генерацією та імпортом нових інститутів, які здатні забезпечити зниження трансакційних витрат функціонування економіки та формування соціального капіталу аграрної сфери.

Висновки з цього дослідження. Підсумовуючи вищенаведене, можна сказати, що існує система чинників, що здійснюють певний вплив на діяльність інститутів формування соціального капіталу. Вдосконалення методологічного підходу відбору інструментів позитивного впливу на формування соціального капіталу дасть змогу підвищити його рівень.

Підвищенню рівня соціального капіталу будуть сприяти моніторинг діяльності інститутів підтримки підприємництва а також упровадження показника ефективності функціонування інститутів підтримки підприємництва.

Подальші розвідки у цьому напрямі полягають у розробленні показника ефективності функціонування інститутів формування соціального капіталу аграрної сфери.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Савченко В.Ф. Національна економіка : [навч. посіб.] / В.Ф. Савченко. – К. : Знання, 2011. – 309 с.
2. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / За ред. З. Ватаманюка. – Львів : Новий Світ-2000, 2005. – 648 с.
3. Клімчик В. Інституційне забезпечення фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності в Україні / В. Климчук // Інноваційна економіка. – 2015. – № 4(53). – С. 79–85.
4. Дзюбик С., Ривак О. Основи економічної теорії / С. Дзюбик, О. Ривак. – К. : Основи, 1994. – 342 с.
5. Хоскінг А. Курс предпринимательства : [практическое пособие] / А. Хоскінг ; пер. с англ. – М. : Международные отношения, 1993. – 352 с.
6. Bruno A.V., & Tyebjee T.T. The environment for entrepreneurship. Encyclopedia of Entrepreneurship Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc: 1982. – P. 288–315.
7. Варналій З.С. Основи підприємництва : [навч. посіб.] / З.С. Варналій ; 2-е вид., випр. і доп. – К. : Знання-Прес, 2003. – 285 с.
8. Бізнес-середовище в Україні. Проект «Дослідження підприємницької діяльності в Україні» за сприяння Міністерства закордонних справ Королівства Норвегії / Міжнародна фінансова корпорація, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/88a393804b5f7a219c8ebd6eac26e1c2/IFC_Ukraine_BE_Survey_2003_ukr.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=88a393804b5f7a219c8ebd6eac26e1c2.
9. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізація : [монографія] / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 679 с.
10. Фабоцци Ф. Управление инвестициями / Ф. Фабоцци ; пер. с англ. П.П. Бочарова, Е.В. Гаврилова [и др.]. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 932 с.